

УДК [130.2:355](477)"638/654"

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.11>

УКРАЇНЬСЬКА МІЛІТАРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ СКІФО-САРМАТСЬКОЇ СПАДЩИНИ

Михайло Кізима

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Розглянуто проблематику сучасної української мілітарної ідентичності, як актуальної проблеми сучасної культури, окремого феномену усвідомлення та сприйняття світу. У статті представлено загальні відомості про життєдіяльність скіфів та сарматів на українських теренах, а також їхніх дослідників. Сфокусовано погляд навколо давнього скіфо-сарматського періоду, особливостей цієї кочової мілітарної культури часів «вождівств або військової демократії», зокрема вплив на формування шляхетської ідеології «сарматизму». Розглянуто питання поняття ідентичності, як первісного етапу формування її на наших теренах, та реалізації засадних принципів, ідей військової справи, ключових чеснот та вшанування пам'яті в традиції, специфічних обрядах, сучасних військових формуваннях, оригінальній доктрині. Проаналізовано та розкрито загальне поняття мілітарної ідентичності, як вона виражається в звичайних українцях в умовах війни, яка це форма соціальної ідентичності, впливає на ветеранів та їх реінтеграцію в суспільство, тощо. Визначено, що особливим каталізатором формування сучасної української мілітарної ідентичності стали події анексії Криму, час АТО, а також повномасштабна російсько-українська війна, що має екзистенційне значення в контексті збереження українців та їх незалежності. В статті наведено приклади застосування окремих назв, військової геральдики, принципів діяльності, елементів тактики, систем озброєнь, сучасної культової практики вшанування предків та полеглих побратимів, будівництва соціального міфу, статусності військовослужбовця та історичної пам'яті. Висвітлено феномен низової добровільної організації свідомих цивільних громадян в збройні формування в час АТО та повномасштабної війни, а також унікальний вимір азовського руху із чіткою специфікою мілітарної ідентичності. Розглянуто спадщину історичної військово-лицарської справи, джерел внутрішньої мотивації, а також проаналізовано окремі українські мілітарні організації, які відображають скіфсько-сарматський період українських земель в контексті ідентичності.

Ключові слова: українська культура, мілітарна ідентичність, скіфо-сарматська спадщина, традиція, система цінностей, спадкоємність, історична пам'ять, соціальний міф, військово-лицарська справа, сучасні військові формування.

Історія українських земель є доволі складною, так як окрема державність тут переживала свої злети та падіння, а також претензії від чужоземних повелителів. Незважаючи на окремі спроби ліквідувати чи запобігти державотворчим процесам, український народ та ідентичність зберігали свою логічну спадкоємність та цілісність в своїй структурі.

Скіфо-сарматська спадщина залишила комплексний слід в історії українського народу та культури, шаблем в розвитку традиції державності та ідентичності. Аксиологічні принципи, підходи створення специфічного устрою суспільства, сімейних принципів та воїнських ідеалів транслюються в бутті українців через покоління, виринаючи на підсвідомому рівні та свідомій репрезентації у військовому та цивільному просторі. Архетипи національних героїв ведуть свої корені із давньої історичної епохи, повторюючи регулярно

принципи свободи, доблесті, честі та відваги, які стали основоположними у культурі та філософії дружин київських князів, а згодом в епоху Ренесансу, повернення та переосмислення Античності, це проявилось в цілому русі «сарматизму», який став культурним феноменом Речі Посполитої та Козаччини, продовживши ось цю спадкоємність та посиливши дослідження історії минулого краю. В імперський та радянський період історію українських земель намагались викривити, а спадщину тих часів вивезти з України, як незручну, привласнивши собі скарби та намагаючись розірвати цивілізаційні та культурні зв'язки, закономірності, українського народу.

В епоху Незалежності та особливо в час повномасштабної російсько-української війни, повернення до власного минулого, глибинного, традиції, стало чимось вітальним, екзистенційним, потрібним. Повноцінне відновлення самого себе, ідентичності, власних сенсів, для сучасного українця стає неможливим, без взаємодії та осягнення скіфо-сарматського спадку, що відіграє важливу світоглядну функцію у війську, яке справді є народним та єдиним реальним інструментом для національного виживання.

Метою даної статті є спроба проведення означення впливу скіфо-сарматської спадщини, мілітарний аспект в сучасному українському соціокультурному просторі, а особливо у військовій сфері, яка є титульною та має найбільший рівень довіри простих громадян в час повномасштабної екзистенційної російсько-української війни, аналіз континуальності мілітарних преференцій, ідентичності та світосприйняття, як джерела мотивації та сил для продовження боротьби, а також проведення спроби філософсько-культурологічного дослідження цього аспекту, що є новаторським в даному контексті.

Скіфо-сарматський період належить до давньої історії України, проте є важливим з точки зору будівництва перших сталих державних формувань, а також культурогенезу та етногенезу українських земель, а також базисів військової справи наших теренів, яка комплексно охопила специфіку даної території, правила та принципи якої зберігають актуальність до нашого часу. Чи може українське військо якоюсь мірою називатись продовжувачами справи скіфів та сарматів? У статті ми намагатимемось відповісти на це питання та провести аналіз різних аспектів сучасного українського воїнства.

Проблема вивчення скіфо-сарматської спадщини розглядається першочергово завдяки здобуткам київської історико-археологічної школи, які займались розкопками курганів, дослідженням матеріальної спадщини, а також рукописів античних істориків та спостерігачів. На основі роботи даних людей ми маємо систематичні знання про даний період, де найяскравіше розкритий мілітарний вимір. Яскравими дослідниками даного періоду є С. Ольговський [1], А. Папакін [2], М. Відейко, С. Махортих, Е. Кравченко, О. Ліфантій, О. Симоненко [3], В. Гуцул [4].

Філософсько-культурологічний аналіз даного періоду у вимірі сучасної російсько-української війни не проводився, особливо в контексті мілітарної ідентичності та скіфо-сарматського періоду, тому стаття буде новаторською спробою дослідження.

Мілітарна ідентичність досліджувалась в сфері української науки в останні десять років, зокрема такими вченими, особливо в царині психології та соціології, як В. Злишков [5, 6], С. Лукомська, А. Артеменко, К. Батаєва [7] що досліджували це поняття в контексті подій АТО/ООС, а тепер повномасштабної російсько-української війни, що має значну суспільну рефлексію.

Дискусія національного самовизначення та орієнтації в геополітичному та культурному просторі триває в Україні із початку здобуття Незалежності в 1991 році. Довгий час ця невизначеність, постколоніальний хаос не давала сформувати бачення та розуміння шляху українців в ХХІ столітті. Ці процеси також відображались і на збройних силах країни,

які сприймалися неprestижними, рудаментарними, осколком радянської армії, молодшим російської, із всіма присутніми їй атрибутами, включно із деградацією та руйнацією власних стратегічних запасів та виробництва.

В ході Революції Гідності відбулась активна генеза національного самовизначення, із чітким європейським курсом, а не російським, євразійським, яка боролась саме цей колоніальний спадок радянської епохи як ментально, так і символічно, практично, проводячи декомунізацію, декларуючи потребу в справедливості, чесності, прозорості, демократичності. Це був період усвідомлення власної національної ідентичності, гуртування, громадянської суб'єктності у вирішенні своєї долі.

Питання мілітарності українського суспільства з'являється в час початку анексії Криму, коли почало гостро стояти питання зовнішнього втручання в справи України. Частина військових зрадила тоді своїй присязі, коли решту зберегли її, попри обіцянки дуже високих матеріальних винагород, вийшовши із території півострова. Так звана «російська весна» дестабілізувала Південь та Схід, де активно працювала російська агенатура з ціллю показати «громадянську війну». Міф, що культивувався не одним поколінням пропагандистів російсько-радянського типу, про братські народи, армії, розсипався, розганялась антиукраїнська істерика в ЗМІ Росії. Події АТО/ООС стали каталізатором до комплексного формування мілітарного світогляду та ідентичності українців, в збереженні територіальної цілісності, цінностей, які виявились повною протилежністю до російських, а також пошуку власного «я», своїх основ, джерел, мілітарного міфу, культу та проведення спадкоємності попередніх поколінь, як базису натхнення та орієнтиру.

Нерішучість, деморалізація та деградація почала зникати через відчуття екзистенційної загрози, поступовому державницькому реформуванню та національно-центричній доктрині. Асоціативність із культом перемоги в 1945 році, радянщиною, прикладом якого стали масові тематичні військові паради 9 травня 2010 року, культивация цього, змінилась із зверненням до сторінок боротьби українців за власну державу та інших гідних для пам'яті героїчних сторінок історії, особливих моментів лицарської звитяги та братства. Такими стали звернення: 1) до двох збройних етапів національно-визвольних змагань ХХ століття, часів УНР та УПА, із чітким анти-більшовицьким контекстом; 2) Козаччини, включаючи згадки окремих гетьманів, образів, кодексу честі та любові до рідного краю; 3) Русі, держави київських князів та короля Данила; 4) Скіфо-сарматського періоду, перших відомих державних формувань та легендарних безстрашних воїнів. Дуже часто це не є пряма репліка всіх елементів, радше має семіотичний характер репрезентації в елементах мілітарного побуту, назвах та характері поведінки, яка, як вважається, є притаманна даним архетипам-образам [8].

Проблематика метаморфоз мілітарної ідентичності загалом є новітня в українському дискурсі, обговорюється та фіксується певна рефлексія даних змін науковцями.

Актуальними можна вважати дослідження науковців, таких як В. Зликова, С. Лукомської, що вивчають феномен соціальної та особистісної мілітарної ідентичності українців в умовах війни. Вони своєю роботою намагаються зробити теоретичне обґрунтування та практичне дослідження цього типу ідентичності і її соціальний і особистісний чинники в умовах війни. Автори висловлюють твердження про мілітарну ідентичність, як форму соціальної, яка впливає безпосередньо на вимір самооцінки у персоналії, коли цивільна стає менш виразною через процеси інкультурації та має вираження, в основному, в молоді [5].

В. Зликов, окремо визначає значущість актуальності поняття мілітарної ідентичності серед українців, особливо в контексті євроінтеграції та чіткої асоціації із цим

простором, а не радянсько-російським. Вчений визначає мілітарну ідентичність як доволі складне поняття, що визначається сильними емоційними та моральними конструктами, включаючи такі компоненти, як войовничість, агресивність, патріотичність, колективізм, почуття гідності, героїчного, альтруїстичного та справедливого. В. Злишков розуміє мілітарну ідентичність як певну форму соціальної, яка близька до концептів «мотивації», «цінностей», «культури» [6]. Мілітарна ідентичність дозволяє об'єднувати людей та переживати травматичний досвід війни, семіотично створюючи «маяки», ціннісні опори, що утримують від ментального вигорання та деградації людського індивіда.

А. Артеменко та К. Батаєва у монографії про мілітарну ідентичність та соціальну адаптацію ветеранів АТО/ООС обґрунтовують факт феномену існування різних типів цієї ідентичності, як несформований, ситуативний та стійкий, що означає диференціацію заглиблення у військову сферу та глибину розділення своєї особистості від цивільної. Це також може свідчити про різну глибину семіотичної асоціації та навіть інтросекції героїчних архетипів власного минулого, історії, як певних ідеалів, яких треба наслідувати та рівнятися. Ним може бути образ козака, лицаря чи навіть скіфа-сармата, повстанця із ХХ століття. Це посилює зв'язок із власним історичним минулим, а також виконує захисно-заспокійливу роль в очікуванні випробувань, як того, що заставить йти та боротися за своє життя та побратимів. В монографії А. Артеменко та К. Батаєвої опрацьовують теорію ідентичності, проблематику реабілітації та адаптації військових до нормального життя, зміни «панівної» ідентичності на цивільну, поняття соціального актора, методика виміру рівня мілітарної ідентичності. Питання дослідження мілітарної ідентичності в сучасному науковому дискурсі продовжується і ймовірно отримає новий виток в ході війни та після її закінчення [7].

Генеza народів Центрально-Східної Європи, зокрема українського в історико-культурному розрізі має свою комплексну специфіку. Тут не було римського залізного чобота, що приніс тут панування влади республіки, а згодом імперії. Впливи римської цивілізації були тут доволі опосередковані, побіжні. На відміну від французів чи іспанців, які абсорбували та синтезували римську культуру, ті ж групи племен германців чи слов'яни мали окремий шлях. Поглинанням Римом Європи в єдину систему могло відбутись в разі успіху римлян в Тевтобурзькому лісі, але ця критична поразка від сил об'єднаних германських племен та Армінія зупинила можливість подальшої експансії та закрила римлян за Рейном.

Б. Джонсон, Почесний доктор Львівського національного університету ім. Івана Франка та колишній прем'єр-міністр Великої Британії писав про феномен Римської Імперії та її цивілізаційної ролі, секретів успіху та рекомендацій для розвитку Європейського Союзу у власній книзі «Омріяний Рим», де намагається переконати власного читача про існування ідей древніх римлян в ментальності, колективному несвідомому народів Європи, які прийняли, успадкували та синтезували і розвинули догматику *Pax Romana*, навіть коли Римська імперія давно зникла [9].

Східні, незвідані фронтири Європи, що лежали за кельто-германськими племенами, були загадкою для древніх в основному, їх фрагментарно досліджували спочатку грецькі, такі як Геродот в «Історії», чи Фулідід, Діодор Сицилійський, а потім римські історики, як Тацит, Страбон, Пліній Старший, але це не могло бути порівняно із записами про народи Середземномор'я та їхніми здобутками, етапами розвитку, що мають більш комплексну та ґрунтовно збережену та описану матеріальну та духовну спадщину.

Говорячи про територію та населення давньої України, відомості про ці часи та загальні умови життя, політичний устрій, культуру є доступні в першу чергу завдяки записам писемних та цивілізованих народів, таких як греки, що активно займалися колонізацією Північного Причорномор'я, де будували свої поліси із залежними землями, займаючись

в основному сільським господарством та добуваючи ресурси, підтримуючи регулярні зв'язки із метрополіями. Ці міста були світочами високої культури та технологій, всебічно розвинуті, такі як Ольвія, Тіра, Херсонес, Пантикапей та інші поліси на території сучасного Криму, які поступово набирались сили та стали цілком самостійними одиницями в місцевому політико-культурному просторі, що утворили Боспорське царство.

Саме свідчення грецьких поселенців та істориків надали первинну базу для розуміння життя на території України в Античності, особливо про світ Степу з яким вони контактували, де проживали кочові племена скіфів, а також дуже орієнтовно про населення лісостепу із характерною міфологізацією дальніх «варварських» земель. Ці джерела базувались на розповідях, переказах, фантазіях тих, хто це декламував та переказував.

Відкриття перших курганів у XVIII ст. та археологічні дослідження на території України почали ставати вагомим доказом, підтвердженням, а деколи спростуванням зафіксованого в грецьких та римських джерелах про скіфів, які займали степову зону протягом століть. Ще, на історичність скіфів, як кочового племені вказують джерела асирійських авторів, що ходили походами на Близький Схід, зокрема воювали із Ассирією.

Ось уже кілька століть поступово відкривається степ для дослідників. Першість в цих дослідженнях займають представники київської історико-археологічної школи, Інституту археології, НАН України, такі як Д. Гречко, Е. Кравченко, О. Симоненко, А. Гуцал, Ю. Болтрик, О. Шелехань, С. Махортих та інші [3].

Сучасна наука про скіфів має два підходи, консервативний (базується на давніших дослідженнях) та сучасний. Розбіжності в поглядах стосуються в сприйнятті матеріалів Геродота, їхньої достовірності, персидсько-скіфської війни Дарія, її масштабів та географії. Це сталось завдяки комбінації методів, роботі із провідними дослідницькими археологічними школами, верифікації та боротьбі із ідеологічними штампами [3, с. 29–34].

Прикладом консервативного підходу є діяльність С. Ольговського, професора, музеєзнавця та спеціаліста археології, яку він оформив у своїй праці «Володарі Степу». Вона базується на його власних здобутках та напрацюваннях в основному радянської школи, має численні ілюстрації, фото та реконструкції, позначає епоху «військовою демократією», на відміну від більш новітнього підходу в форматі «вождівства». Праця містить загальну інформацію про скіфів, а саме розквіт, їхні війни, Атеєву державу, а також аналіз археологічних здобутків. Робота створена для ознайомлення ширшим колом людей та спеціалістам [1].

Взірцем сучасного підходу є робота А. Папакіна, кандидата історичних наук та доцента КНУ ім. Тараса Шевченка, що має назву «Діти Таргітая». Праця виконана в близькій співпраці із фаховим ілюстратором-реконструктором С. Шаменкова, випускника Львівської академії мистецтв. Праця опрацьовує проблематику генезису скіфів та кіммерійців, їхню близькість в етнічному сенсі, але різність в політичній організації, що сприяло визначенню їх як різних народів. Робота А. Папакіна представила феномен особистих гвардій-дружин, факт вірності та побратимства, децентралізації, використання булави як семіотичного знаку влади. Праця детально розглядає зброю, зв'язок із грецьким світом через призму озброєння, а також демонструє реконструкції.

Фіксується феномен новаторства скіфів, як важкої кінноти Євразії, проблематика «амазонок», наскільки це є міф, а наскільки реальність, а також рівень захоплення та здивування греками від кочової специфіки скіфського суспільства. Свідченням на користь скіфських жінок-«амазонок» є наявність в 30% поховань зброї. Праця піднімає питання зникнення Скіфії, причини занепаду та міграцію її населення в Лісостеп, Подунав'я та Крим [2].

Військова справа скіфів є центральним аспектом дослідження про них через писемні пам'ятки та виконані археологічні роботи, незалежно від підходу, є центальною темою для скіфології та найширше представлені загалу читачів. Це сприяє ознайомленню із цим древнім народом, конструюванню образу, певного «міфу», надійного «грунту» для мілітарної ідентичності через призму скіфа, героя, захисника своєї землі та безстрашного воїна.

Скіфи мали військово-грабіжницьку економіку, землеробську компоненту, домашні промисли, металургію, ремісництво. Скіфська мова вплинула на генезис праслов'янської, зокрема української, проте є лише поверхневий дослідження. Скіфська ідентичність базувалась на генеологічному міфі про походження, називавши себе онуками Борисфена (Дніпра), маючи потужний грецький вплив, особливо в міфотворчому та релігійному векторі. Скіфська культура адаптувала багато грецьких особливостей, але й представила широкий спектр звірино-стилю та власних оригінальних рішень, сакралізує золото. Військова справа скіфів базується на матеріалах Геродота, Діодора Сицилійського, Страбона, дослідження археології, розділивши її на ранню та пізню [3, с. 110–111].

Скіфський період історії українських земель залишив спадщину, яка поступово розкривається завдяки діяльності наших науковців, має значення для становлення нашої мови, спадкоємності організованого державного будівництва яке об'єднало більшість сучасних українських земель, а також ставши основою для будівництва одного із ключових напрямків української мілітарної ідентичності – непереможних воїнів, «варварів» для цивілізованого світу, але таких, що не боялись боротись із найсильнішими державами свого часу, знайшовши своє місце в героїчному образі, носієм свободи, повелителем просторів, що має семіотичне відображення в сучасних культурах, емблемах, підрозділах та зброї.

На відміну від скіфів, які себе називали онуками Борисфена (Дніпра), мали відповідну генеологічну легенду-міф, вважали себе місцевими, відзначали, що жили тут за 1000 років до походу Дарія, а також «подарували» українській мові звук *г*, що відсутній у праслов'янській, племена **сарматів** мають міграційне походження. Їхня доба починається вже в II ст. до н.е., коли степи вже опустіли, а об'єднана Скіфія давно занепала, а рештки носіїв скіфської культури асимільовувались серед племен Лісостепу, Подунав'я та перебували в орбіті греко-римської цивілізації Криму.

Вважалось, що сармати принесли загибель Скіфії, проте нові дослідження повідомляють про можливий більш складний конгломерат подій, що включає кліматичні, економічні, політичні обставини. Сармати мігрували в українські степи кількома хвилями, долаючи незначний опір античних поселень різних народів. Невеличку частину підкорених скіфів очолила сарматська аристократія, що осіла на Дністрі, які залишили пізні кургани.

Сарматів називали оперезаними мечами, або тих, які носять меч, а також пов'язують, що вони походять від легендарних арійських племен «Авести» та «Рігведи». На відміну від скіфів, чий археологічний спадок у вигляді курганів є досліджений, сармати не залишили особливих слідів, оскільки є відомості лиш про два поховання – Грушівка та Ушкалка, в районі Нікополя [3, с. 265].

Про сарматів стає відомо із повідомлень та свідчень античних авторів із республіканського та імперського Риму, таких як Страбон та Йосиф Флавій, Пліній Старший. Вони дали описи племен та племінних союзів-конфедерацій, таких як аорси (Дон), верхі аорси (Волга та Прикаспій), сіраки (Кубань), язиги та роксолани, алани. Останні з часом піднесли і аланами почали в писемних джерелах давнини вже називати всіх сарматів. Через неточності та суперечливі описи очевидців, буває проблематично дослідникам сарматів встановити достовірну інформацію розселення та діяльності окремих племен.

Життя звичайних сарматів потроху відтворюється завдяки свідченням, археології, малюнкам. Кочовий спосіб життя має свої правила та принципи, але часова різниця, технологічний прогрес таки вносить свої корективи, що дають змогу розрізняти скіфів та сарматів. Сармати переважно жили у возах та наметах, які пересували завдяки волам та іншій тягловій силі. Детальних відомостей про харчування немає, але відомо за м'ясо, молочну продукцію, а через торгівлю – зернові, вино та інше.

В сарматському суспільстві був патріархальний лад із доволі сильним статусом жінок, оскільки на відміну від класичних цивілізацій давнини, вони їздили верхи, воювали із чоловіками та мали рівні права із ними, а також існував вислів про сарматів, як «керованих жінками». Проте, відсоток жіночих поховань із зброєю не є значним, а на території України відсутні знайдені поховання жінок знатного типу із зброєю. Тобто у скіфів відсоток наявності зброї складав 30% у жіночих курганах, коли в сарматів – до 10%. Кочовий спосіб життя сприяв мілітаризації жінки в цьому суспільстві через особливості ведення господарства, довгі переходи та потреби захистити власний рід через відсутність чоловік в разі походу.

Інформацію про сарматів та їх життя сучасні вчені отримують завдяки свідченням та записам римських істориків, що фіксували походи сарматів проти Риму. Сармати були учасниками війн династії понтійської держави Мітрідата та його нащадків проти Риму, та завдавали численних клопотів римським легіонерам. Сармати славились тим, що формували наймані загони та добивались власне визнання, статусу. Це чимось нагадує своєрідні приватні військові компанії Античності.

Активність племені роксоланів в діях, рейдах проти Риму і не тільки породило стійку асоціацію їх із територією України, тому в римській історіографії за нею була подвійна назва, а саме Сарматія та Скіфія, яку використовували в пізніших етапах середньовіччя, залишаючись вірними римській традиції назви. Деякі римські історики, як Страбон, скіфів та сарматів робили тотожними. Ось цей безжалісний кочівний народ (сармати), як ворог Риму, що викликав в них повагу, романтизувався. Це стало в майбутньому підґрунтям для культурно-філософського руху «сарматизму», що намагався своєрідно відтворити сарматський лад життя військового аристократа [10].

В основі міфу про Короля Артура та його лицарів лежить сарматський корінь, оскільки цей епос наповнений культом меча, чаші, та образом дракона, яким був знаком кінноти та знаним сарматами через зв'язки із Китаєм. Це відбулось завдяки перебуванню великого загону кінного сарматів на службі Риму в Британії.

Сарматський культ меча був пов'язаний у сарматів як у скіфів – із божеством війни. Саме він виступав частиною дарунків та поховального обряду. Вони встромляли його в землю та славили бога війни. Чаші, як у скіфів використовувались для банкетів та ритуалів, особливо скріплення стосунків.

Сарматська культура вплинула на формування черняхівської культури, але сарматів не назвеш прямими предками українців, вони лиш частково брали участь в етногенезі, проте вплинули на створення сталих мілітарних традицій та ідей. Польська та українська шляхта під час розквіту ідей «сарматизму», пошуку власного коріння та ідей, базувалась на здобутках античності, а воїни сарматські відчувались близькими по духу, через наявність таких чеснот як – завзятість, винахідливість, агресивність, звитяжність, відчайдушність, непереможність. Це стало темою для тодішніх досліджень, мистецьких рефлексій та тематичної хроніказації, де писали про «воїнство сарматське», одягались в східний стилізований одяг, таким чином духовно та буквально абсорбувавши ці ідеї в себе. Про Сарматію згадує також Густинський літопис, як документ, позначаючи Україну, а також Білоцерковський

універсал, говорячи про українців та поляків, сармат, які розділились. Турецький султан дарував синові Хмельницького, Юрію титул князя Сарматійського... [3, с. 269].

Говорячи про сучасні дослідження сарматської спадщини, то вона майже нероздільно пов'язана із скіфською, через специфіку давньої історії, класифікацію. Вченими, які фахово займаються дослідженнями сарматської історії є О. Симоненко, доктор історичних наук та спеціаліст НАН України, написав дисертацію про сарматів, розкопував поховання та учасник міжнародних проєктів. Дана стаття базується на його здобутках, відомостях про сарматів та їх побут. Іншим сучасним спеціалістом є В. Гуцул, представник молодшого покоління, який коментує, вивчає та розширює здобутки О. Симоненка, завдяки додатковій верифікації, роботі із новими джерелами та комперативному аналізу [4].

Сарматські племена залишили в історії українських земель комплексний слід, а також образ безстрашних, могутніх воїнів, що готові боротися навіть із непереможними супротивниками, як римлянами, маючи високомілітарне суспільство із власними традиціями, жіночою репрезентацією, а також надавши нашим землям назву Сарматія та ставши основою світогляду «сарматизму» для української та польської військової аристократії епохи Козаччини.

Скіфо-сарматський період українських земель є далекою давниною та досліджується загалом науково-археологічно, але він став джерелом для особливої комплексної рефлексії в ХХІ столітті, на тлі повномасштабної російсько-української війни. Мілітарна сторона історії скіфів та сарматів, що є найбільш репрезентована та відома загалу, стала особливо дотичною для сучасного українського суспільства. Враховуючи факт високої мілітарної залученості українців прямо та опосередковано, зокрема в особистій участі у війську, в бойових діях, виробничій, логістичній, волонтерській, патріотично-виховній діяльності.

Конструювання власної ідентичності, зокрема мілітарної у зв'язку із остаточним розділенням в ментальному та світоглядному дискурсі із росіянами, чия політична та ціннісна база стала повною протилежністю українській, стало процесом, що оцінює дійсність, а також має глибинний історичний дискурс, пошук власних героїв та героїчних моментів, чіткої спадкоємності, будування якісного власного соціального та національного міфу (не в негативному значенні), що створить певний пантеон образів, на яких вартує опиратись, особливо в цей екзистенційний та складний час. Ці образи займають важливе місце в українській інформаційній політиці, дозволяють витіснити такі як «русского асвабодителя» та «дурного чубатого хохла», «хазарської сутності українців» та багато інших, які нав'язувались російським підходом та пропагандою.

Героїчні архетипи козаків, як оборонців від чужоземних завойовників, хранителів звичайного люду, стали в одному ряду із образами повстанців ХХ століття, Січових стрільців, воїнів княжої доби та непереможними «варварами» – скіфами та сарматами. Ці образи різною мірою мають своє поширення, але найпопулярніші точно є козацький та повстанський воїнів УПА, оскільки це є репрезентовано загальним як і формою звернення «Слава Україні», червоно-чорними прапорами, назвами бригад, популярних зачісок «оселедець» та іншими елементами, як характер поведінки та жартівливе ставлення до світу, як певної реакції на жорстку воєнну буденність життя [8].

Скіфо-сарматська мілітарна ідентичність займає рівноцінне значення для українського воїнства, як архетипу мужнього захисника власних просторів та кмітливих, сміливих воїнів, які полюбляють сміливі рейди, швидкісних кочівників, які можуть побороти непереможного ворога, що вражає влучними та болочими ударами стріл і може завдати рішучого удару, щоб порушити ворожий стрій.

Протягом кампаній 2022–2024 років, найуспішніші дії українських воїнів були саме реалізовані саме в маневреній та рішучій тактиці, зокрема мобільної оборони, розтягуванні та рейдах логістики, прийому «удару-відступу», засідках та в сміливих і авантюрних діях, що потребували неабиякого характеру, зокрема як Харківська наступальна операція.

Децентралізація, добровольчий рух, ватаги однодумців, які вступали в нерегулярні загони, попри прогнози, що все закінчиться за «3 дні», допомогли регулярним частинам ЗСУ відбити російську армію на початку війни, коли вони були на підступах до Києва. Це нагадує якоюсь мірою мобілізацію сил скіфів в добровольчі загони-дружини під час вторгнення персів на територію Скіфії, які ефективно нападали на перські загони, разом із евакуацією мирного населення.

Прикладом апеляції до власного минулого, мілітарної ідентичності є мешканці селища Шпитьки (Київська область) під час початку повномасштабної війни в 2022 році, які стали основою для формування цілого батальйону територіальної оборони «Скіф», що були озброєні усіма можливими підручними засобами для враження ворога, користувалися легковиками та виконували розвідувальні, навідні (артилерія) та гуманітарні завдання, із евакуацією та документацією злочинів. Вони вибрали шлях супротиву, не зустрічали ворога із «хлібом-сіллю» та чітко вирішили відстоювати власний стиль життя, світогляд, цінності, не підкорившись наймогутнішій ядерній державі світу.

Один із регулярних підрозділів ЗСУ, який має на озброєнні американські 155-мм гаубиці М777, що славляться хорошою далекобійністю, маневреністю, що випереджають російсько-радянські, використовують тактику «ударів-відступів», базують свою психологію та мілітарну ідентичність навколо непереможних воїнів минулого, маючи шеврон та назву «Скіфи». Вони повторяють певну легенду про скіфських лучників та їх феноменальну влучність та далекобійність [11].

Відомий український комплекс в експортній варіації «Стugna-П» для знищення бронетехніки має кодову назву «Скіф». Цей комплекс відіграв ключову роль на початкових етапах війни в організації засідок і легкості зміни позицій, коли ще FPV-дрони не отримали поширення та західна допомога у виді зброї масово не почала надходити. Своє ім'я «Скіф», семіотично він не отримав випадково, так як копіював майстерність скіфського лучника (500 метрів дальність) у своїй смертоносності та далекобійності в 5 км, що є прекрасним показником для сучасної зброї [2].

121-ша бригада ТРО у своїй геральдиці містить золотого хижого птаха із скарбу Литого кургану, поховання скіфів, який також є на гербі Кіровоградської (Кропивницької) області, а в 2014 році на початку проведення АТО був створений батальйон особливого призначення «Скіф», який поєднував силовиків та добровольців, що брали участь в Маріупольській кампанії та Широкинській офензиві. Геральдика батальйону мала дві фігури скіфських воїнів із луками, прообразами яких стала золота прикраса із кургану Куль-Оба.

Особливе місце займає культ предків, меча та зброї в азовському національному русі, маючи особливий зв'язок із спадщиною скіфів та сарматів. Ще до початку повномасштабної війни, вони в Урзуфі, неподалік Маріуполя, мали встановлені на кургані, насипаному в честь полеглих, три гігантські мечі, символи божества Арея, покровителя війни в кочовиків. Біля них проводили містерії «Дня Мертвих», де відбувались церемонії вшанування, запалення факелів та проголошення позивних полеглих [12]. Це була своєрідна адаптація ритуалістики скіфів, які поклонялись мечу та влаштовували йому дарунки. Крім виголошення акту пам'яті, відбувався акт помсти, що честь та пам'ять полеглих не буде присоромлена, а повністю відплачена. Окрім того, в геральдиці ССО «Азов» (теперішня ІІІ штурмова), були три золоті мечі на синьому тлі, символів честі. Рух загалом вважає

кочівників предками українського народу, а себе нащадками, яких вони не підведуть, дотримуючись лицарських ідеалів [13].

Інженерна група «Азов», що займалась технічним обслуговуванням батальйону, а згодом вже однойменного полку, в ході своєї діяльності, надихались скіфо-сарматським спадком, оскільки із 2016 року вони перейменували себе на «Арей», розробляли модуль «Акінак», а з 2020 року їх логотип має меч, направлений в землю, символ війни бога кочовиків.

В ході АТО в 2014 році був сформований добровольчий підрозділ «Сармат», учасник боїв в Донецькій області, в районі села Піски, де відтіснив противника з позицій. Підрозділ мав свою цікаву геральдику, що еклектично поєднував в собі північну-скандинавську традицію, в рунічному письмі із фігурою сарматського вершника із списом, що виконує ударний маневр, говорячи про бойовий дух і бажання відтіснити ворога.

Іншим підрозділом із чіткою мілітарною ідентичністю пов'язаною із давнім періодом історії українських земель є 21 батальйон територіальної оборони «Сармат», що був сформований із місцевих жителів Херсонської області. Вони охороняли південні рубежі, кордон із вже анексованим Кримом, були учасниками бойових дій на Сході, а з 2015 році в складі 56-ої окремої мотопіхотної бригади (Маріуполь). Вони також є активними учасниками повномасштабної війни із 2022 року, обороняли Піски, Первомайське, Вугледар. Їхня геральдика містить зображення сарматського воїна із луком, що скаче понад морем, що веде стрільбу по ворогу та готовий боротись далі.

Висновки. Скіфо-сарматська спадщина займає важливе місце у формуванні модерної мілітарної ідентичності українців, створюючи соціальний та національний міф, що намагає на боротьбу чинних військовослужбовців та дотичних до війська, слідувати ідеалам минувшини, зокрема козацьким, князівським, повстанським. Спадщина має рефлексію та репрезентацію в геральдиці, назвах озброєнь, підрозділах і в цілому азовському русі, що займає чільне місце в обороноздатності країни та національно-патріотичному вихованні. Мілітарна ідентичність є актуальною проблемою науки для соціології, психології, філософії та культурології, так як вивчення цього дозволить краще зрозуміти тонкощі глибинних сенсів звичайного українця, його світогляду та цінностей, з якими він живе в XXI столітті.

Список використаної літератури

1. Ольговський С.Я. / Володарі степу. Військова справа й озброєння скіфів VII ст. до н.е. – III ст. н.е. Київ: Наш час, 2010. 128 с., іл. (Сер. «Плац д'Арм»).
2. Папакін А.Г. / Діти Таргітая: Військо і війни скіфів VII-III століть до Р.Х. Київ: Темпора, 2021. 144 с., іл.
3. Абашина Н.С., Відейко М.Ю., Гопкало О.В. та інші; упоряд. Відейко М.Ю.; художник-оформлювач Г.С. Проніна. Том 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н.е. – IX ст.). Харків: Фоліо, 2023. 586 с., іл.
4. Гуцул, В. М. Таранний бій і «сарматська посадка» – коментар до праці Олександра Симоненка «Сарматские всадники Северного Причерноморья» // Археологія і давня історія України, 2021, вип. 4 (41) с. 187–198. URL: [http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_41\(4\).pdf](http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_41(4).pdf) (дата звернення: 26.08.2024)
5. Зливков В.Л., Лукомська С.О. / Соціальна та особистісна мілітарна ідентичність українців в умовах війни // № 3 (2023): Науковий вісник ХДУ, Серія: Психологічні науки, С.28-34. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1303/1254> (дата звернення: 26.08.2024)
6. Зливков В.Л. / Євроінтеграційний вектор становлення мілітарної ідентичності українців // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. Спецвипуск. С. 47–54 URL: [7.pdf\(lnu.lviv.ua\)](http://7.pdf(lnu.lviv.ua)) (дата звернення 26.08.2024)

7. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Видавництво ХГУ «НУА», 2022. 192 с. URL: <https://www.researchgate.net/publication/357092040> (дата звернення 26.08.2024)
8. Кізіма М.Б. / Прояви архетипів української ментальності через призму повномасштабної російсько-української війни // Тези звітної наукової конференції філософського факультету. Львів 2024. С. 313–318 URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/Tezy-konferentsii-2024_13.02.pdf (дата звернення 26.08.2024)
9. Джонсон Б. Омріяний Рим; пер. з англ. Б. Превіра. Харків: Віват, 2023. 256 с. (Серія «Історія та політика»)
10. Кізіма М.Б. / Феномен сарматизму в польсько-українській культурі // Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Людина. Держава. Культура», Львів 2023. URL: https://docs.google.com/document/d/13x77Oto_A8CYuPq2Z4LV7huh3TZGWgPe/edit?usp=sharing&oid=103958819126147321060&rtrof=true&sd=true (дата звернення 26.08.2024)
11. ГО «Український мілітарний центр» // «Скіфи»: в ЗСУ сформували батарею, що воює на М777, 2022. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/skify-v-zsu-sformuvaly-batareyu-shho-voyuє-na-m777/> (дата звернення 26.08.2024)
12. Рейнс О. "День Мертвих": сакральна містерія полку АЗОВ, 2022. URL: <https://t.me/ACRains/692> (дата звернення 26.08.2024)
13. Рейнс О. Золоті мечі на шевронах ССО АЗОВ, 2022. URL: <https://t.me/ACRains/587> (дата звернення 26.08.2024)

UKRAINIAN MILITARY IDENTITY THROUGH THE PRISM OF SCYTHIAN-SARMATIAN HERITAGE

Mykhailo Kizyma

Ivan Franko National University of Lviv,

Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Culture

Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine

The article deals with the issues of modern Ukrainian military identity as an urgent problem of contemporary culture, a separate phenomenon of awareness and perception of the world. The article presents general information about the life of the Scythians and Sarmatians on the Ukrainian territory, as well as their researchers. The focus is on the ancient Scythian-Sarmatian period, the peculiarities of this nomadic military culture of the times of 'chieftaincy or military democracy' the influence on the formation of the noble ideology of 'Sarmatism'. The author considers the concept of identity as the initial stage of its formation in our country, and the implementation of the basic principles, ideas of military affairs, key virtues and commemoration in tradition, specific rites, modern military formations, and original doctrine. The author analyses and reveals the general concept of military identity, how it is expressed in ordinary Ukrainians in times of war, what form of social identity it is, how it affects veterans and their reintegration into society, etc. It is determined that the events of the annexation of Crimea, the ATO, as well as the full-scale Russian-Ukrainian war, which has existential significance in the context of preserving Ukrainians and their independence, became a special catalyst for the formation of modern Ukrainian military identity. The article provides examples of the use of certain names, military heraldry, principles of activity, elements of tactics, weapons systems, modern cult practice of honouring ancestors and fallen comrades, construction of a social myth, status of a serviceman and historical memory. The author highlights the phenomenon of voluntary organisation of conscious civilians into armed formations during the ATO and full-scale war, as well as the unique dimension of the Azov movement with a clear specificity of military

identity. The author examines the legacy of historical military chivalry, sources of internal motivation, and analyses individual Ukrainian military organisations that reflect the Scythian-Sarmatian period of Ukrainian lands in the context of identity.

Key words: Ukrainian culture, military identity, Scythian-Sarmatian heritage, tradition, value system, continuity, historical memory, social myth, military chivalry, modern military formations.